В. В. Соловйов
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

«ДОБРУДЖАНСЬКА КАТАСТРОФА» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СУТІ РОСІЙСЬКО-РУМУНСЬКИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН ЛІТА – ОСЕНІ 1916 р.

Соловйов В. В. «Добруджанська катастрофа» як відображення суті російсько-румунських воєнно-політичних відносин літа – осені 1916 р.

Стаття присвячена аналізу початку румунської кампанії 1916 р. На основі документальних та літературних джерел розглянуто особливості російсько-румунських воєнно-політичних відносин літа – осені 1916 р. і виявлено їх фактичний вплив на воєнну поразку від військ Четверного союзу Добруджанської армії в жовтні 1916 г. Автор доходить висновку, що вступ Румунії у війну розглядався російським верховним головнокомандуванням, перш за все, з позиції власних воєнних інтересів, без урахування можливих негативних наслідків і перспектив російсько-румунського воєнного співробітництва. Це було однією з головних причин воєнної поразки.

Ключові слова: Перша світова війна, російсько-румунські відносини, Велика Британія, Франція, Болгарія, Трансільванія, Добруджанський фронт.

Соловьёв В. В. «Добруджанская катастрофа» как отображение сути российско-румынских воєнно-политических отношений лета – осени 1916 г.

Статья посвящена анализу начала румынской кампании 1916 г. На основе документальных и литературных источников рассмотрены особенности российско-румынских воєнно-политических отношений лета – осени 1916 г., выявлено их фактическое влияние на воєнное поражение от войск Четверного союза Добруджанской армии в октябре 1916 г. Автор приходит к выводу, что вступление Румынии в войну рассматривалось российским верховным главнокомандованием, прежде всего, с позиции собственных воєнных интересов, без учета возможных негативных последствий и перспектив российско-румынского воєнного сотрудничества. Это и послужило одной из главных причин воєнного поражения.

Ключевые слова: Первая мировая война, российско-румынские отношения, Великобритания, Франция, Болгария, Трансильвания, Добруджанский фронт.

Solowjew W.W. «Die Katastrophe in Dobrudscha» als eine Widerspiegelung des Sinnes von russisch- rumänischen militärpolitischen Verhältnissen im Zeitraum vom Sommer bis zum Herbst 1916.

Der Artikel befasst sich mit der Analyse des Beginns vom rumänischen Kriegsschauplatz 1916. Auf der Grundlage der Quellen und Literatur wurden die Besonderheiten von russisch-rumänischen militärpolitischen Verhältnissen im Zeitraum vom Sommer bis zum Herbst 1916 behandelt. Es wurde auch ihr tatsächlicher Einfluss auf den militärischen Rückschlag der Dobrudscha-Armee von den Militärkräften des Vierbundes festgestellt. Der Autor kommt zur Schlussfolgerung, dass der Kriegseintritt von Rumänien wurde von der russischen Kriegsleitung vor allem vom Standpunkt der eigenen militärischen Interessen und ohne Berücksichtigung der negativen Folgen und Aussichten von russisch-rumänischen Kooperation betrachtet. Gerade das wurde zu einer der Hauptursachen des militärischen Rückschlages.

Schlüsselwörter: Erster Weltkrieg, Russisch-rumänische Beziehungen, Grossbritannien, Frankreich, Bulgarien, Transsilvanien, Dobrudscha-Front.

Soloviov V. V. «Dobrudzhan Catastrophy» as a reflection of Russian-Romanian military-political relations in summer–autumn period of 1916.

Romania's entry into the First World War was considered by Russian military-political leadership primarily from the point of view of its own military interests, without taking into account possible negative consequences and

prospects of Russian-Romanian military cooperation. According to General Headquarters' estimations, Romanian army attacks in Transylvania, together with Thessaloniki Allied army actions, were to restrain considerable enemy forces and thus ensured the success of Russian army attacks.

At the same time, in spite of the fiercest battles on the SWF, the enemy succeeded in forming two new armies in Transylvania by creating a qualitative and quantitative advantage against the 1st and the 2nd Romanian armies operating at this region. When in mid-September of 1916 the need for direct military assistance to Romanian army became obvious for General Alekseyev, who was the immediate Russian army commander, he did not have enough will to insist on his decision. Thus, the South-Western Front attack, which had lost its military significance by that time, was continued. As a result, the plan of military aid to Romania, embodied by General Headquarters, was essentially defensive, and included only indirect assistance, in the form of limited 9th Russian Army attacks from Northern Moldova, and a slight strengthening of the Dobrudzhan army.

In addition to this, the incorrect assessment of the situation, both by Russian and Romanian military forces, was obvious. A long pause in enemy's activity in the south, caused by waiting for reinforcements, and enemy's activity in the north, instilled confidence that the main attack would come from there. As a result, all Romanian reserves from the South were transferred to the North, while the enemy struck in the South in Dobrudzh. When Russian General Headquarters realized the consequences of Chernovody-Constanza railway loss, it simply could not transfer Russian military reserves in time. Thus, the lack of coherence between Russian and Romanian sides and their allies, the pursuit of each side's selfish interests led to the loss of military initiative by the allies in Romania, which was completely transferred to the enemy.

Keywords: First World War, Romanian – Russian war cooperation, Great Britain, France, Bulgaria, Transylvania, Dobrudzhanskiy Front.

Постановка проблеми. Збройне протиборство між Антантою та країнами Четверного союзу в період Першої світової війни 1914–1918 рр. – одна з найцікавіших проблем історії. Небачений широкий масштаб конфлікту вимагав не тільки застосування нових технічних засобів, але й залучення у вир кривавих подій усе нових і нових учасників. Балканські країни, які до певного моменту дотримувалися нейтралітету, становили, на думку військового командування обох ворогуючих блоків, стратегічний резерв, що міг схилити чашу терезів на той чи інший бік. Поступово до 1916 р. у війну, прямо чи опосередковано, було залучено Албанію, Чорногорію, Болгарію, Грецію. Єдиною країною, що дотримувалася нейтралітету, залишалася Румунія.

Боротьба за Румунію стала для ворогуючих держав обох коаліцій однією з найбільших воєнно-політичних проблем. Суперечності між Росією і її союзниками щодо вступу Румунії у війну виявилися не відразу, вони відображали більш загальні протиріччя щодо політичних і воєнно-стратегічних питань. Це ускладнювало можливість проведення узгодженої політики в боротьбі за залучення на свій бік Румунії і найбільш доцільного використання її армії проти Центральних держав. Не менш складними і напруженими були й російсько-румунські воєнно-політичні відносини.

Російсько-румунські відносини періоду Першої світової війни ілюструють те, як перевага власних геополітичних інтересів над загальносоюзними разом з недооцінюванням воєнно-політичним керівництвом суб'єктів

світової політики ролі малих держав може призвести в остаточному підсумку до втрати державою контролю над політичними процесами в середині країни та сприяти подальшому виходу її з війни, що, у свою чергу, наочно демонструє опосередкований вплив малих держав на хід і сутність будь-яких загальносвітових конфліктів. Отже, доки існують глобальні конфлікти, вивчення воєнно-політичних відносин між суб'єктами й об'єктами світової політики не втратять своєї актуальності.

Аналіз наукових досліджень. Початок румунської кампанії широко висвітлено у західній історіографії [18; 36; 37; 38]. Проте, незважаючи на велике наукове значення цих праць, тема сутності російсько-румунських воєнно-політичних відносин та їх вплив на перебіг подій початкового етапу румунської кампанії в них практично не розкрито. Що стосується історіографії країн СНД, то довгий час основними напрацюваннями в цій сфері були наукові дослідження радянських вчених [6; 22; 34]. Лише на рубежі 2000-х рр. з'являються перші наукові праці, які опосередковано торкаються предмету нашого дослідження. Це насамперед праці О. Р. Айрапетова, які присвячені аналізу місця Балкан у військовій стратегії Антанти та Центральних держав, а також фактичному впливу балканських країн на загальний перебіг Першої світової війни [1–4]. Останнє безпосередньо стосується й теми російсько-румунських відносин. Аналізуючи відносини Росії і Румунії влітку – восени 1916 р., автор пов'язує «особливості» позиції Ставки у «румунському питанні»

перш за все з бажанням російського командування перейти до порозуміння з Болгарією. Ця теза була розвинута в статті В. Б. Каширіна «Похід у Добруджанський степ: еволюція задуму, планування і підготовка експедиції російських військ за Дунай у 1916 р.», в якій дослідник висунув гіпотезу про можливість підготовку Росією державного перевороту в Болгарії [14]. Саме надіями Ставки на вирішення «болгарського питання» тим чи іншим шляхом в 1916 р. О. Р. Айрапетов і В. Б. Каширін пояснюють особливості позиції генерала М. В. Алексєєва стосовно Румунського фронту: відмову включати фронт в систему Східного ТВД, небажання створювати спільний російсько-румунський військовий штаб, зберігати фіксовану кількість російських військових підкріплень тощо. Однак автори не беруть до уваги те, що на момент вступу Румунії у війну російсько-румунські воєнно-політичні відносини формувалися протягом 1914–1916 рр., що, на нашу думку, й було основоположним у визначенні сутності та характеру воєнної взаємодії Росії і Румунії влітку – восени 1916 р.

Слід також згадати, що в працях О. Р. Айрапетова та В. Б. Каширіна окремо була висунута теза про те, що вступ Румунії у війну в серпні 1916 р. розглядався Ставкою як допоміжний фактор успіху майбутнього наступу Західного і Південно-Західного фронтів. Це підтверджується дослідженнями О. В. Олейнікова, В. Ж. Цветкова [20; 33]. Разом з цим аналіз румунської кампанії через призму російсько-болгарських відносин не дозволив О. Р. Айрапетову і В. Б. Каширіну розвинути і прослідкувати взаємозв'язок між російськими воєнно-стратегічними планами на Західному ТВД і перебігом воєнних подій на Румунському фронті.

Серед сучасних досліджень особливо слід виокремити працю А. Ю. Павлова [27], у якій на основі напрацювань радянської історіографії [7; 10] було розглянуто суть російсько-французьких суперечностей у румунському питанні, а також статтю А. . Улуняна, у якій автор висвітлив розбіжності в питанні залучення Румунії на бік Антанти всередині британського політикуму, що розкриває як розуміння позиції політичної еліти країни в цьому питанні, так і суть її балканської політики [32]. У цілому ці праці дозволяють суттєво доповнити розуміння розбіжностей позицій у румунському питанні між основними політичними гравцями: Великою Британією, Францією і Росією. Саме ці країни мали безпосередній вплив на розвиток російсько-румунських відносин того періоду.

Мета дослідження полягає в тому, щоб здійснити аналіз початку румунської кампанії 1916 р. через призму російсько-румунських воєнно-політичних відносин.

Виклад основного матеріалу. Протягом першого року війни Румунія у воєнно-стратегічних планах російського командування посідала невизначене місце. Інтерес вищого військового командування до можливості приєднання Румунії до Антанти залежав від поточного воєнного стану і коливався від повної байдужості до зацікавленості. Єдиним послідовним прихильником та лобістом російсько-румунського воєнного союзу, по суті, були російське Міністерство іноземних справ (далі – МЗС) і його керівник С. Д. Сазонов, який вбачав у Румунії нову політичну опору Росії на Балканах. Проте голова МЗС, не будучи військовим, не міг самостійно визначити практичну шкоду або користь для Росії від вступу Румунії у війну на її боці. Діалог зі Ставкою щодо питання, чи потрібний Росії воєнний союз із Румунією, не давав однозначної відповіді. Через це вже до літа 1915 р. склалася невизначена ситуація: з одного боку, через кількість виданих Румунії союзниками територіальних авансів її вступ у війну на боці Антанти був неминучим, але, з іншого боку, російський генералітет не сформував навіть єдиної думки про цілі можливих спільних російсько-румунських воєнних дій.

Загальний наступ сил Четверного союзу восени 1915 р. проти Сербії актуалізував для російської сторони питання про вступ Румунії у війну, тому що Ставка усвідомлювала, що тільки за участю румунів можна надати діючу військову допомогу Сербії. У свою чергу, це привело до розробки перших воєнних планів і визначення можливих цілей бойових дій на Балканах [13]. Проте дотримання Румунією колишньої політичної тактики, що мала на меті одержати додаткові територіальні обіцянки від союзників, а далі очікування зручного моменту, зволікання зі вступом у війну призвели до того, що рятувати Сербію стало вже пізно.

Невизначена позиція Румунії, перехід Болгарії до ворожого табору, втрата Сербії стали причиною того, що Балкани остаточно втратили для російської сторони навіть другорядне воєнне значення. Отже, до початку 1916 р. цінність Румунії як воєнного союзника для Росії визначалася її позицією нейтралітету, а нову кампанію Ставка розробляла без урахування можливого виступу Румунії на боці Антанти.

Великий успіх, досягнутий військами генерала О. О. Брусилова на початку літа 1916 р.,

сприяв актуалізації російсько-румунських перемовин. При цьому більшою мірою ініціатива йшла від румунської сторони, яка боялася не одержати обіцяну їй частку австро-угорської спадщини. Зі свого боку, російське командування стало розглядати вступ Румунії у війну як допоміжний чинник успіху нового етапу в наступі Західного і Південно-Західного фронтів (далі – ЗФ і ПЗФ). Саме ці міркування і стали причиною підтримки Ставкою вимоги, яку висувала румунська сторона союзникам, про відкриття бойових дій тільки проти Австро-Угорщини в Трансильванії. Вони обмежували свої дії на Півдні лише обороною, у той час як Франція і Велика Британія наполягали на розгортанні бойових дій проти Болгарії. У підсумку під час міжсоюзних перемовин гору взяла російсько-румунська позиція.

Виступ Румунії на боці Антанти не був несподіванкою для держав Центру. Незважаючи на спроби І. Бретіану замаскувати свої справжні наміри, приховати воєнні приготування від австрійських і німецьких дипломатів не вдалося. Ще в середині липня 1916 р. військові представники Німеччини, Австро-Угорщини та Болгарії провели низку нарад, на яких обговорювали питання взаємодії у разі війни з Румунією [8, с. 20]. Але з усього наміченого комплексу воєнних приготувань до серпня 1916 р. фактично нічого не було виконано. Чергові румунські зволікання породжували серед держав німецького блоку впевненість у тому, що Румунія не розпочне дій до кінця жнив 1916 р. Очевидно, що до вступу Румунії у війну коаліція держав Четверного союзу виявилася зовсім не готовою [17, с. 276].

На відміну від своїх супротивників румунська армія перебувала майже в стані повної готовності. У найкоротші терміни Румунії вдалося повністю мобілізувати армію та спрямувати її до своїх північних і південних кордонів [24, арк. 2]. На кордоні в Трансильванії та в оперативному напрямку на м. Германштадт було розгорнуто 1-шу армію, в напрямку на м. Кронштадт – 2-гу армію. З боку Північної Молдови була розташована Північна армія генерала К. Презано, яка безпосередньо примикала до 9-ї російської армії Південно-Західного фронту. Проте домовленостей про спільні дії цих армій не було. Між російськими та румунськими військами навіть не було позначено розмежувальної лінії.

Нарешті, найчисленнішу 3-тю армію генерала М. Аслана було розгорнуто від м. Орсови по всьому південному кордону до дельти р. Дунай. Для посилення армії генералу М. Аслану було передано 47-й російський

корпус генерала А. М. Зайончковського, завданням якого була оборона Добруджі і який в оперативному відношенні підпорядковувався безпосередньо командувачу 3-ї армії та Румунській головній квартирі (далі – РГК) [27, арк. 2–3].

15 серпня румунські війська на півночі перейшли державний кордон Румунії і почали рух у двох напрямках: на міста Германштадт і Кронштадт. Завдяки невеликій кількості військ противника, спочатку бойові дії розвивалися успішно [39, р. 133–134]. Румунським військам практично без бою вдалося зайняти м. Германштадт. Уявна слабкість противника стала причиною безпечності румунських генералів, які уповільнили темпи наступу. Можливість розбити остаточно несформовані німецьку і австрійську армії була втрачена.

Тоді ж розпочався новий наступ російських армій Південно-Західного фронту. Тривала оперативна пауза (з кінця липня до середини серпня 1916 р.) була пов'язана з тим, що 3-тя і Особлива армії, які завдавали основного удару у Ковельському напрямку, були передані командувачу Західним фронтом, генералу О. Є. Еверту. Останній весь час відкладав наступ, який, нарешті, було призначено на 20 серпня 1916 р. Аби полегшити завдання 3-й і Особливій арміям, було прийнято рішення розпочати наступ військ Південно-Західного фронту на кілька днів раніше – 18 серпня 1916 р. На лінії фронту 8-ма і 11-та армії не досягли результатів, і їх було відсунуто на початкові позиції [11, с. 67–68].

Успішнішими були дії 7-ї армії генерала Д. Г. Щербачова. За кілька днів боїв їй вдалося відтіснити Південну армію противника по всій лінії фронту від м. Бежан до р. Дністер. Щоб локалізувати прорив, австрійському командуванню довелося перекинути дві німецькі дивізії, призначені для боїв проти Румунії [17, с. 276–277]. Водночас 9-й армії генерала П. О. Лечицького було наказано наступати в напрямку м. Мараморош-Сігет для допомоги румунським військам. Проте армія генерала П. О. Лечицького просувалася вкрай повільно, що було викликано нестачею гірських гарматних снарядів і гірського спорядження. Крім того, їй протистояла добре оснащена 7-ма австро-угорська армія, яка переважала її за чисельністю.

На Добруджанський фронт 18 серпня 1916 р. прибув 47-й російський армійський корпус. Його командир генерал А. М. Зайончковський дізнався про те, що війська 19-ї румунської дивізії без бою залишили м. Базарджик [27, арк. 21]. Це було зроблено за особистим розпорядженням командира генерала

ла Аргіреску, що мав наказ від штабу фронту відходити у разі наступу противника. У результаті генерал Аргіреску, втомивши своїх солдатів маршами і контрмаршами, після «зіткнення» з противником мав усього лише двох поранених [27, арк. 21].

24 серпня російські війська перейшли в наступ, і до вечора їм вдалося потіснити болгар. На наступний день було призначено новий наступ [30, арк. 13]. Але того ж дня війська А. Макензена захопили румунську фортецю Туртукай, яка була досить сильно укріплена, за що отримала назву «румунський Верден». Захоплення фортеці шокувало РГК. Було прийнято рішення згорнути всі наступальні дії в Добруджі і відійти на Кабардинську позицію, яка ще до війни була достатньо укріплена [35, р. 17–18]. Падіння фортеці Туртукай викликало, у свою чергу, наполегливі прохання РГК про нові російські підкріплення для Добруджанського фронту і посилення 3-ї армії. Генерал М. В. Алексєєв відповів відмовою. При цьому він порадив румунському командуванню призупинити наступ на півночі і перекинути чотири-п'ять дивізій на південь, аби зміцнити там своє становище, змінивши план вторгнення в Трансільванію шляхом зміни напрямку руху з Кронштадтського на Германштадтський. Отже, наступ мав здійснюватись у тил 7-ї австро-угорської армії, що обороняла гірські перевали в Карпатах, якими безуспішно намагалася заволодіти 9-та російська армія.

Непоступливість Начальника штаба Верховного головнокомандувача (далі – Начштабверх) російської армії змусила румунського монарха 28 серпня 1916 р. у листі до Миколи II просити про спрямування в Добруджу додаткових військ. Верховний головнокомандувач (далі – Верхглавком) відповів Фердинанду I, що він не зможе послабити фронт у Галичині, бо успіх російських армій polegшить завдання румунським арміям у завоюванні Трансільванії [25, арк. 7]. Проте він віддав наказ про відправлення 115-ї піхотної дивізії для посилення військ А. М. Зайончковського. Незадоволена таким рішенням румунська влада спробувала тиснути на росіян через своїх французьких союзників. Генерал Ж. Жоффе у листі М. В. Алексєєву просив переслати на південь щонайменше декілька російських дивізій [25, арк. 8–9]. Проте останній був переконаний, що для оборони Добруджі достатньо й сил, які було вже виділено.

Така зневага російської Ставки до прохань союзників пояснювалася зовсім не відсутністю бажання «полегшити завдання румунам у завоюванні Трансільванії», а рішенням про-

довжити атаки під Ковелем. Не дочекавшись наступу від нерішучого О. Є. Еверта, 21 серпня Ставка відібрала у нього гвардію і передала її генералу О. О. Брусилову. Новий наступ на м. Ковель мав вестися у напрямку м. Володимир-Волинський з подальшим виходом на м. Грубешів. До початку наступу війська ПЗФ знову були посилені за рахунок Північного і Західного фронтів. Кількість військових досягла 930 тис. чол. [19, с. 34]. Незважаючи на це, нова, вже третя, спроба взяти м. Ковель, була невдалою та коштувала російській армії загибелі і полону 40 тис. чол. [19, с. 35]. Ця поразка не вплинула на наступальний запал російської Ставки. Вже 10 вересня 1916 р. для нових атак на м. Ковель ПЗФ було передано Особливу армію генерала В. Й. Гурка. Крім того, було вирішено посилити фронт ще двома піхотними корпусами.

Проте підкріплення отримали не всі армії ПЗФ. Так, 9-та армія генерала П. О. Лечицького, що продовжувала наступ у напрямку м. Мараморош-Сігет, не отримала жодної дивізії. Генералу П. О. Лечицькому з великими труднощами до 7 вересня вдалося вийти на лінію міст Рафаїлів – Ворохта – Шибені – с. Кирлібаба (вик.) – с. Дорна-Ватра (вик.). Втрати його армії на той час становили 145 офіцерів і 10 058 тис. солдатів [11, с. 82]. Незважаючи на це, П. О. Лечицький сконцентрував свої сили для захоплення укріплень с. Дорна-Ватри. Але 13 вересня 1916 р. через відсутність резервів і снарядів він був змушений припинити наступ, так і не дочекавшись підкріплень від Ставки та допомоги від Північної румунської армії генерала К. Презано. Сили були занадто нерівними – проти 63 батальйонів і 73 ескадронів російських військ діяли 81 батальйон і 15 ескадронів австро-угорських військ.

Наступ Південно-Західного фронту не міг перешкодити А. Макензену успішно розбивати російсько-румунські сили в Добруджі. 27 серпня 1916 р. під натиском його військ російсько-румунські війська залишили Сілістрію і відійшли на лінію м. Мангалія – Каромер – р. Дунай [30, арк. 13, 24]. При цьому генерала А. М. Зайончковського вивели з підпорядкування командарма 3-ї армії генерала М. Аслана. З його військ була утворена окрема Добруджанська армія. Це дозволило А. М. Зайончковському взяти керівництво військами у свої руки, хоча він підпорядковувався безпосередньо РГК.

Щоб зміцнити становище, 1 вересня генерал А. М. Зайончковський прийняв рішення контратакувати противника всіма наявними силами. Вирішальна роль відводилася диві-

зіям російського 47-го корпусу. Румунські ж частини повинні були забезпечувати прикриття. Проте як тільки російські дивізії перейшли в наступ, 9-та румунська дивізія, обстріляна ворожою артилерією, розбіглася, оголивши фронт [30, арк. 28]. Водночас А. М. Зайончковському стало відомо про рух противника з боку м. Сілістрії і Добрич [30, арк. 29–30]. Побоюючись за свій фланг і стійкість своїх румунських військ, командарм Добруджанської армії наказав відступити на укріплену позицію – до міст Расово – Кабадин Тузла.

4 вересня 1916 р. генерал А. Макензен спробував витіснити війська Добруджанської армії із зайнятих територій. Але цей захід закінчився поразкою. Генерал був змушений просити підкріплення – 217-ту німецьку піхотну дивізію. Е. Людендорф погодився надіслати цю дивізію. Проте її прибуття через погані болгарські дороги очікувалося не раніше

6 жовтня, тому німецький командувач змушений був припинити наступ своєї армії.

7 вересня 1916 р. РГК вирішала об'єднати Добруджанську і 3-тю румунську армії під безпосереднім керівництвом генерала А. Авереску. До цього часу, за порадою М. В. Алексєєва, ця армія була посилена чотирма піхотними дивізіями, які були взяті з 1-ї та 2-ї румунських армій. Посилення цієї армії було пов'язане не тільки із занепокоєнням РГК про стан справ на півдні. Річ у тім, що генерал А. Авереску висунув ідею переправитися великими силами у м. Рушуку через р. Дунай і, вийшовши в тил болгарської армії, розбити її, а потім з'єднатися із Салонікською армією союзників [37, р. 82]. Генерал М. В. Алексєєв відмовляв А. Авереску від такого плану, вважаючи його авантюрою, але йому не вдалося переконати румунського генерала. Згідно з розробленим румунами планом Добруджан-

Бойові дії на Румунському ТВД в серпні – грудні 1916 р.

ська армія мала сприяти переправі основних сил генерала А. Авереску, а саме розпочати з 18–20 вересня наступ, який від початку був приречений на провал. Установлення мінних загороджень до зведеної переправи видало противнику наміри румунів [27, арк. 24]. Крім того, німецьке командування чекало такого кроку від румунських воєначальників ще від початку бойових дій. Як тільки румунські війська почали переправлятися, кілька австрійських річкових моніторів обстріляли переправу, в результаті чого виникла паніка, яка призвела до загибелі великої кількості солдатів [9, с. 52]. Наступного дня австрійська річкова флотилія повністю зруйнувала переправу. Війська, які встигли переправитися на ворожий берег, були приречені на загибель.

Проте А. Авереску не спромігся навіть повідомити союзників про свою невдачу. До того ж 20 вересня він написав генералу А. М. Зайончковському про те, що відклав операцію через негоду [27, арк. 25]. Не підозрюючи про провал всієї операції, А. М. Зайончковський продовжив наступ, і його сили змусили відійти противника. Невдовзі він змушений був припинити наступ через відсутність резервів. Про запеклість цих боїв свідчить той факт, що усього за кілька днів до госпіталю у м. Рені потрапило 17 тис. поранених – російських та румунських солдатів [25, арк. 181].

Тим часом, коли увага РГК була прикута до півдня, противник підготував наступ своїх армій на півночі (в Трансільванії). Генерал Е. Фалькенгайн, маючи дворазову перевагу в живій силі і артилерії, 13 вересня 1916 р. перейшов у наступ. Під час триденного бою німцям вдалося відтіснити частини 1-го румунського корпусу до державного кордону Румунії. Водночас 18 вересня 1916 р. 7-ма австро-угорська армія атакувала 9-ту російську армію генерала П. О. Лечицького і відтіснила її із зайнятих позицій. На довершення цього Північна румунська армія генерала К. Презано змуслена була зміститися на південь, аби мати резерви для відсічі німецького наступу. В результаті між нею і 9-ю російською армією утворився розрив. Щоб прикрити його, РГК просила Ставку перекинути до Північної Молдови ще два піхотні корпуси.

Така активність австро-німецьких військ у Трансільванії викликала занепокоєння в російській Ставці. Генерал М. В. Алексєєв запропонував командувачу Південно-Західним фронтом генералу О. О. Брусилову посилити 9-ту армію трьома корпусами, оскільки побоювався можливого зіткнення противника з 9-ю і Північною румунськими арміями з подальшим виходом на лінію міст Аджуд –

Фокшани. Він зазначав, що «задум противника [йому – С. В.] ще не ясний, але такий варіант не можна виключати» [25, арк. 6]. Генерал О. О. Брусилов заявив М. В. Алексєєву, що він вважає подальший наступ ПЗФ неможливий. 20 вересня це питання було передано на розгляд Верховного главнокомандувача Миколи II, який прийняв рішення про те, що у зв'язку зі складним загрозливим становищем у Румунії слід припинити всі наступальні операції і зосередитися на допомозі румунам.

Генерал М. В. Алексєєв 21 вересня 1916 р. телефоном повідомив начальника штабу ПЗФ генерала В. Н. Клембовського про рішення Миколи II. Начштабу ПЗФ намагався переконати М. В. Алексєєва не припиняти атаки 8-ї та Особливої армій. На його думку, їхній успіх мав підняти бойовий дух не лише 1-ї та 2-ї румунських армій, але й на усьому Східному фронті [19, с. 38]. Проте М. В. Алексєєв вважав, що заради захоплення ресурсів ворог піде на все. Незважаючи на свої переконання, М. В. Алексєєв таки погодився не припиняти операції 8-ї та Особливої російських армій і наказав відправити на посилення 9-ї армії три корпуси з Північного та Західного фронтів. Але їх ще потрібно було доставити окремим шляхом через територію Російської імперії.

Для успіху нового наступу ПЗФ дивізії 8-ї армії приєднали до Особливої армії генерала В. Й. Гурка, і 22 вересня він провів новий наступ на м. Ковель, який не мав істотних результатів [11, с. 89]. Проте і ця невдача не зменшила наступального запалу штабу ПЗФ. Новий наступ було заплановано вже на початок жовтня 1916 р.

Водночас не припинявся наступ армії Е. Фалькенгайна проти позицій 2-ї румунської армії. Аби мати резерви, РГК просила Ставку замінити всю Північну армію генерала К. Презано російськими частинами. Генерал М. В. Алексєєв відповів на це відмовою, вважаючи, що становище не можна було вважати критичним, оскільки проти 1-ї та Північної армій противник не виставив значних сил [25, арк. 31–31 зв.]. Зокрема він вважав, що потрібно залучити обидві румунські армії на допомогу 2-й румунській армії. Того ж дня румунські війська залишили м. Кронштадт. Командувача 2-ї армії було замінено генералом А. Авереску, який вважав ситуацію критичною і стверджував, що його війська не зможуть довго чинити опір [25, арк. 5]. Румунський командувач прийняв рішення відходити до гірських проходів у разі неспроможності румунської армії стримати противника.

Війська Е. Фалькенгайна продовжили Кронштадтську операцію. До 29 вересня вони відтіснили 2-гу румунську армію до державного кордону, але просунутися далі вони не змогли [22, с. 24]. Австро-німецькі війська були втомлені через 20-денні бої, в той час як румунські війська почали отримувати нові підкріплення з півдня.

Останні події в Трансільванії і відступ 2-ї румунської армії, яка прикривала напрям м. Аджуд – Фокшани, навели М. В. Алексєєва на думку, що головний удар противник планує саме в Трансільванії [11, с. 95]. Начштабверх запропонував румунському командуванню перемістити всі резерви на північ, наполягаючи, що до підходу російських підкріплень румунські війська мали триматися [25, арк. 52]. Така стратегія генерала М. В. Алексєєва викликала негативну реакцію з боку командувача французької армії генерала Ж. Жоффра [25, арк. 94]. Він вважав, що румунським військам не слід нехтувати болгарською небезпекою і необхідно продовжувати наступальні операції на півдні, зокрема через припинення наступальних операцій Салонікської армії.

У відповіді Начштабверха генералу Ж. Жоффру містилося докладне роз'яснення плану, складеного М. В. Алексєєвим. По-перше, він зазначив збільшення військової сили ворога в Трансільванії, що створювало реальну загрозу розгрому 2-й румунській армії [25, арк. 36]. По-друге, в разі такого розвитку подій виникала реальна загроза виходу противника на стратегічну лінію м. Аджуд – Фокшани – Бузеу, що вже загрожувало 3-й румунській та Добруджанській арміям. Щодо Болгарії, то М. В. Алексєєв вважав за необхідне відокремити її від блоку Центральних держав саме дипломатією, а не шляхом воєнного розгрому. Він писав: «Не знаю де, в Парижі чи Лондоні» виникла ідея «нанести їй [Болгарії – С. В.] поразку, а потім прийняти прохання про помилування» [25, арк. 36]. По-третє, генерал М. В. Алексєєв у досить різкій формі нагадав французам про союзницькі зобов'язання, згідно з якими всі повинні нести відповідальність за румунський театр воєнних дій, а не давати росіянам вказівки брати на себе виконання більшої частини завдання. І, нарешті, по-четверте, щодо твердження французького командувача – не можна було розраховувати на активні дії Салонікської армії. У своїй відповіді генерал М. В. Алексєєв влучно зазначив, що якщо армія є слабкою та її не можна посилити союзними військами, відпадає необхідність в її існуванні [25, арк. 37].

Плани німецького командування щодо подальшого ходу кампанії в Румунії ще не були визначені. Генерал Е. Людендорф планував здійснення двох ударів: першого – з Трансільванії, у напрямку м. Аджуд – Фокшани; другого – з Добруджі, з подальшим виходом обох флангів у районі Галацу [17, с. 284]. У такому випадку румунські армії мали потрапити в оточення. Проте до кінця вересня стало очевидним, що наступ 9-ї та 1-ї австро-німецьких армій захлинувся. Їм так і не вдалося заволодіти гірськими проходами. До того ж для німецького командування було зрозуміло, що в подальшому ворог тільки посилюватиме частини 2-ї та Північної румунських армій за рахунок підкріплень з півдня і російських частин. Виходячи з цього, було прийнято інше рішення.

Армія А. Макензена мала відтіснити Добруджанську армію і зайняти лінію м. Чорноводи – Констанца, по якій йшли підкріплення на північ. Після цього планувалося обороняти ділянку, перегрупуватися й вийти біля м. Рушуку або фортеці Туртукай, що західніше від Бухареста. Водночас 9-та армія Е. Фалькенгайна мала захопити гірські проходи і вийти до Валахії. Результатом мало бути об'єднання з армією А. Макензена у районі, західніше від Бухареста [17, с. 285]. Отже, план передбачав не оточення румунських армій, а поступове витіснення їх з території Румунії.

Тим часом 30 вересня 1916 р. у Карпати прибув генерал О. М. Каледін, відряджений О. О. Брусиловим. Йому належало сформувати нову 8-му армію, для чого з 9-ї армії відокремили 9-й, 12-й і 23-й армійські корпуси. Ці дії послабили сили армії генерала П. О. Лечицького [11, с. 95–96]. Командарм 9-ї армії був змушений розтягти свій фронт на більше ніж 70 км, займаючи його всього п'ятьма піхотними і трьома кавалерійськими дивізіями. Очевидно, що в таких умовах не могло бути й мови про швидкий початок наступу.

Перед О. М. Каледіним, що прибув, не були поставлені конкретні завдання. Начштабверх кілька разів наполегливо просив штаб ПЗФ призначити план дій 8-ї та 9-ї армій [25, арк. 85, 94]. Документи яскраво ілюструють ситуацію, що склалася в ті дні. З одного боку, російський генералітет демонстрував ініціативу певних командармів, з іншого – повну байдужість до подій командування ПЗФ. Саме це підтверджується ініціативою командарма П. О. Лечицького, який, вважаючи за можливе розпочати наступ ще 6 жовтня, запропонував командуванню спрямувати всі зусилля своєї невеликої армії на захоплення укріплень с. Кирлібаба.

Командувач 9-ї російської армії генерал П. О. Лечицький нагороджує вояків 256-го піхотного полку, які відзначилися в боях восени 1916 р.*

Генерал О. О. Брусилов 1 жовтня дозволив 9-й армії частинами 18-го і 26-го корпусів перейти в наступ на с. Кирлібаба, аби потім спрямувати цей успіх у тил с. Дорна-Ватра з півночі [25, арк. 96–100]. Генерал М. В. Алексєєв таку тактику вважав помилковою. На його думку, цей варіант спрямовував новоприбулі частини 36-го і 4-го сибірських корпусів на лобові атаки гірських проходів, що могло призвести до виснаження 9-ї армії [25, арк. 85]. Виходячи з таких міркувань, у директиві Ставки від 2 жовтня 1916 р. передбачалося, що нові чотири піхотні корпуси повинні були зосередитися на місці 14-ї румунської дивізії в районі міст Пятра – Бакеу – Гіменет [25, арк. 105]. Тому 9-й армії було наказано відкласти наступ до зосередження цих корпусів [25, арк. 105].

Того ж дня М. В. Алексєєв у телеграмі начальнику штабу румунської армії Д. Ілієску виклав своє бачення подальших операцій союзницьких сил у Румунії. На думку Начштабверха, слід було, «міцно утримуючись за фланги в Північній Молдові і Добруджі, скорочувати висунутий вперед центр, жертвуючи спочатку Валахією, а у разі потреби і Бухарестом» [25, арк. 108]. За його стратегією, головним завданням союзних сил було збереження румунської армії, що не потребувало б посилення її російськими військами. Слід було обмежитись відправленням лише чотирьох піхотних корпусів.

З огляду на чисельну перевагу російсько-румунських військ над противником М. В. Алексєєв бачив можливість для успішного виконання такого плану. Він повідомив Д. Ілієску, що віддав наказ про зосередження чотирьох корпусів у районі міст Нямц – Пятра – Вікна – Бакеу – Романь. 36-й армійський і 4-й сибірський корпуси мали прибути досить швидко, у той час як 4-й і 24-й армійські корпуси ще треба було доставити [25, арк. 109]. Начштабверх наполягав «докласти всіх зусиль для стримування натиску противника» до часу прибуття цих корпусів румунської армії. Це було цілком реально, оскільки, як він вважав, «ворог б'ється 45 днів і теж втомився» [25, арк. 110]. Начштабверх, проте, порадив Д. Ілієску посилити роботи з укріплення лінії міст Фокшани – Бабадах. Він припускав можливість відходу румунських військ на лінію р. Серет.

Водночас новий наступ на Ковель, який здійснив В. Й. Гурко 1–4 жовтня, захлинувся [11, с. 101–102]. Проте це не зупинило генерала В. Й. Гурка, який висунув ідею нанесення серії коротких ударів по противнику, виснажуючи його. Такі атаки, на думку російських військових, відволікли б противника від Румунського фронту. Початок нового наступу було заплановано на 10–11 жовтня 1916 р., але він так і не відбувся.

* 256-й полк входив до складу 64-ї піхотної дивізії і брав активну участь в бойових операціях 9-ї армії із серпня по вересень 1916 р. Фото раніше не було опубліковане. Фото публікується з дозволу Володимира Тимошенка.

Австрійські солдати здаються в полон росіянам в Карпатах восени 1916 р.*

Поки РГК стягувала війська в Трансильванію, оголюючи Південний фронт, а російська Ставка готувалася до майбутнього наступу 9-ї армії генерала П. О. Лечицького, ворог почав втілювати в життя свій план. На початку жовтня армія Е. Фалькенгайна перейшла в наступ і відкинула 1-у румунську армію до м. Кімполунга. Щоправда, в руках румунської армії все ще перебували ключові гірські проходи, і німцям не вдалося вийти до Валахії. Але, незважаючи на це, М. В. Алексєєв, як і раніше, вважав, що головний удар буде спрямовано проти 2-ї румунської армії. Побойуючись цього, він вирішив відправити 3-тю російську стрілецьку дивізію як резервну у м. Плоєшти [25, арк. 117]. Таке рішення послаблювало Добруджанський фронт.

З оборонною позицією, яку зайняла російська Ставка в Румунії, не погоджувалася Франція. Генерал Ж. Жоффр попереджав М. В. Алексєєва, що спільний наступ союзних військ влітку 1916 р. «явно послабив бойові ресурси супротивника, який втратив ініціативу на всіх фронтах» [26, арк. 67]. Тому всі «дії на Східному фронті повинні зводитися до зупинення наступу в Трансильванії» і нанесення воєнної поразки Болгарії з метою

її подальшого виведення з війни [26, арк. 68]. Ставка вирішила скористатися ситуацією і домогтися від французького головнокомандувача не тільки збільшення Салонікської армії, але й активізації її дій на Македонському фронті.

Начштабверх звернувся до італійського командувача генерала Л. Кадорна з проханням збільшити на дві дивізії сили італійських військ у Македонії [25, арк. 186]. Водночас генерал Алексєєв написав французькому командувачу, що, на його думку, «поразка німців на Балканах принесе набагато більше користі, ніж захоплення декількох кілометрів і десятка селищ на французькому фронті» [цит. за 7, с. 102]. Він вважав, що за чисельної переваги союзників на Західному фронті цілком можливо виділити від англійської і французької армій по дві дивізії для відправлення в Македонію. Франція вважала таку пропозицію резонною [25, арк. 215]. Реакція ж Великої Британії була кардинально протилежною. У битві на р. Соммі англійці втрачали щодня все більше нових дивізій. До того часу їхні втрати вже досягли 400 тис. чол., що для двомільйонної англійської армії було забагато [15, с. 378]. Тому пропозицію союзників відправити до

* Фото зроблено військовими 256-го піхотного полку. По гірському хребту видно розриви від влучання артилерійських снарядів. Фото раніше не було опубліковане. Фото публікується з дозволу Володимира Тимошенка.

Македонії додаткові війська сприйняли з неприхованим роздратуванням.

Начальник Імперського генерального штабу генерал У. Робертсон 10 жовтня 1916 р. висловив свою думку М. В. Алексєєву, що відправлення шести дивізій нічого не змінить, оскільки вважав, що для успішних дій необхідно щонайменше 12 дивізій.

Того ж дня в Ставці отримали телеграму від спадкоємця сербського престолу, в якій він спробував описати реальний стан Салонікської армії. За його відомостями, без урахування тилкових і резервних з'єднань союзні війська налічували лише 120 тис. чол. [25, арк. 259]. Для успішного розвитку розпочатих операцій, на думку королевича Олександра, слід було збільшити цю армію до 300 тис. чол. Наведені цифри не збігалися із відомостями, наданими генералом Ж. Жоффром російській Ставці, згідно з якими сили Салонікської армії дорівнювали 414 тис. чол. [25, арк. 334]. Така істотна різниця викликала подив у М. В. Алексєєва. Вже 11 жовтня 1916 р. президент Р. Пуанкаре повідомив Миколу II, що Франція відправляє на Салонікський фронт 1,5 дивізії і просить Велику Британію та Італію збільшити свій контингент. Очевидно, що Париж натиснув на Лондон, і 12 жовтня генерал У. Робертсон передав, що прийнято рішення відправити одну повну дивізію в Македонію [25, арк. 311]. Проте від такого збільшення не могло бути великої користі, тому Ставка це питання більше не піднімала.

Доки росіяни вели перемовини зі союзниками, армія А. Макензена, отримавши 217-у німецьку дивізію і збільшивши свою чисельність до семи піхотних і трьох кавалерійських дивізій, розпочала виконання другої частини плану німецького командування, що передбачав нанесення двох ударів з Трансильванії і Добруджі. 6 жовтня 1916 р. німці перейшли в наступ.

На момент початку бою сили А. М. Зайончковського становили: 4 румунські, 3 російсько-сербські піхотні дивізії і російсько-румунський кінний корпус генерала О. О. Павлова в складі 3-ї та 8-ї кавалерійських дивізій і 5-ї бригади Каларашей [28, арк. 5]. Формально сили противників були рівні, але слід враховувати, що до початку бою в російських дивізіях була зазначена нестача особового складу [27, арк. 26–27]. Так, у 61-й дивізії налічувалося лише 7111 чол., у 115-й – 8473 чол., у Сербській добровольчій – 5431 чол. [28, арк. 5]. Як показав досвід попередніх боїв у Добруджі, саме російські дивізії виявляли найбільшу стійкість [27, арк. 26].

Щодо Сербської добровольчої дивізії, то в ній на початку жовтня 1916 р. почали проявлятися ознаки деморалізації і розкладання. Набрані з австро-угорських полонених, солдати сербської дивізії значилися в австро-угорській армії дезертирами, і на них не поширювалася дія конвенції про захист військовополонених. Це дозволяло болгарам розправлятися із сербськими солдатами з особливою жорстокістю [23, с. 35]. Така сербсько-болгарська різанина ще більше підживляла моральний дух дивізії. Тому перекидання найбоєздатнішої 3-ї стрілецької дивізії, яка мала у своєму складі 10 870 чол., для прикриття розгортання чотирьох корпусів, а після цього – для безцільного перебування в м. Плоешті для прикриття 2-ї румунської армії, було цілковитою помилкою Ставки [28, арк. 5]. Відправлення на північ частини румунських військ і 3-ї стрілецької дивізії з Добруджанського фронту не викликало схвалення А. М. Зайончковського, який продовжував вважати, що противник готує головний удар у Добруджі. Коли він попередив про це М. В. Алексєєва, останній не проявив зацікавленості та відповів, «що не зник враховувати того, чого немає в дійсності» [27, арк. 27].

Тим часом армія А. Макензена вже до 7 жовтня 1916 р. досить сильно потіснила частини Добруджанської армії. Це викликало серйозні побоювання у Ставці, і М. В. Алексєєв наказав О. О. Брусилову відправити передові частини 4-го сибірського корпусу на допомогу А. М. Зайончковському [25, арк. 181]. Водночас вже до вечора 8 жовтня штаб Добруджанської армії витратив останні два резервні батальйони румунської піхоти [30, арк. 117]. Командарм А. М. Зайончковський направив кілька батальйонів 37-го сибірського полку на посилення 115-ї піхотної дивізії, яку відтіснив противник до с. Мамут-Куюс, звідки до стратегічно важливої залізниці Чорноводи – Констанца залишалося лише 12 км [30, арк. 138–139].

Незважаючи на таке складне становище, у Ставці і штабі ПЗФ все ще піддавали сумніву мету наступу німців, вважаючи, що це був лише відволікаючий маневр. Натомість, на думку генерала А. М. Зайончковського, противник виконував «свій план захоплення румунських військ з Дунаю і Трансильванії» [30, арк. 141]. Тому А. М. Зайончковський очікував їхнього подальшого просування на північ Добруджі. Стосовно впевненості Ставки і штабу ПЗФ щодо напрямку головного удару, то вона значною мірою базувалася на доповіді командарма 9-ї російської армії, в якій той робив висновок про те, що ворог зосеред-

жує головну ударну групу у Бухарестському напрямку, стягуючи туди частини із західної ділянки Трансільванського фронту. Генерал П. О. Лечицький пропонував розбити цю групу противника, здійснивши натиск на тил і шляхи сполучення його сил.

План П. О. Лечицького було схвалено. У 9-у армію додатково перекидали 2-й піхотний і 5-й кавалерійський корпуси [25, арк. 313]. Всього ж сили 9-ї армії перед початком наступу мали становити 12 піхотних і 8 кавалерійських дивізій.

9 жовтня 1916 р. армія А. Макензена потіснила центр Добруджанської армії до с. Мамут-Куюс і лівий її фланг – до с. Мурфатлар. При цьому у 115-й дивізії, що обороняла с. Мамут-Куюс, залишилося всього 600 багнетів [29, арк. 70]. Армії А. Макензена вдалося захопити на той час близько 4 тис. полонених з цієї дивізії [5, с. 717–728]. 10 жовтня ворог відтіснив частини 61-ї піхотної дивізії вже за залізницю Чорноводи – Констанца. Разом з нею довелося відійти і всьому правому флангу [29, арк. 73]. Незважаючи на підкріплення, що прибуло у вигляді 38-го і 34-го сибірських полків, штаб Добруджанської армії прийняв рішення залишити м. Констанцу [27, арк. 29]. Прибуття 11 жовтня ще двох полків 3-ї стрілецької дивізії запізнилося, і А. М. Зайончковський, побоюючись бути відрізаним від мосту в м. Ісакча, прийняв рішення відступати [30, арк. 148].

У результаті цих дій було втрачено найважливішу транспортну артерію, через яку, крім перекидання підкріплень для російської армії, йшла велика частина військових вантажів для румунської армії. Розуміючи, чим загрожує така ситуація, штаб ПЗФ активізувався. Генерал О. О. Брусилов 11 жовтня 1916 р. поспішив запропонувати М. В. Алексєєву замінити А. М. Зайончковського, який нібито виявився нездатним командувати довіреною йому армією, генералом В. В. Сахаровим [25, арк. 231, 271].

Командувачем Добруджанської армії, перейменованої в Дунайську, 12 жовтня 1916 р. було призначено генерала В. В. Сахарова. Крім А. М. Зайончковського, за «недостатню діяльність» були зняті з посад командувач 4-м сибірським корпусом генерал Л. О. Сиреліус і командир 115-ї піхотної дивізії генерал О. К. Фрейман [25, арк. 278]. Пізніше обмежилися зняттям з посади лише генерала О. К. Фреймана [12, с. 857]. Ставка не вважала себе винною у втраті єдиного румунського морського порту і важливої залізничної лінії Чорноводи – Констанца.

Річ у тому, що Російську імперію та Румунію пов'язувала всього одна залізнична гілка: Роздільна – Бендери – Унгени – Ясси. Через різну ширину російської та румунської колій станція Ясси була розвантажувальною. На ній доводилося перевантажувати вміст російських вагонів у румунські. Була ще одна тупикова залізнична гілка: Бендери – Рені, без продовження дороги до Румунії. Від тупику в Рені до найближчої залізничної гілки в місті Галац було 16 км. Там вантажі доводилося перевозити гужовим транспортом. Таким чином, втрата порту Констанца скорочувала транспортні можливості і так незначних за своєю пропускною здатністю комунікацій союзників.

Висновки. Вступ Румунії у війну розглядався російським військовим керівництвом насамперед з позиції власних військових інтересів, без урахування можливих негативних наслідків і перспектив російсько-румунського військового співробітництва. За розрахунками Ставки, наступальні дії румунської армії в Трансільванії повинні були стримати значні сили противника і тим самим забезпечити успіх наступу російської армії. Однак військам Центральних держав вдалося не тільки відбити наступ російських військ Південно-Західного фронту, але і нанести низку значних ударів, які призвели до поразки союзників у Румунії. У той же час, незважаючи на те, що до кінця вересня 1916 р. існувала безпосередня загроза знищення румунської армії і прориву противника до південних губерній Росії, Ставка, як і раніше, надавала Румунському ТВД другорядне значення, і не збиралася вбудовувати його в систему Східного фронту.

Виходячи зі своєї оцінки передбачуваних дій противника, Ставка розраховувала поліпшити військовий стан в Румунії шляхом проведення наступу 9-ї російської армії в Північній Молдавії. Однак противник завдав основного удару не біля Північної румунської та 9-ї російської армій, чого очікувала Ставка, а на Півдні – в Добруджі. В результаті ворогу вдалося взяти під свій контроль порт Констанца, перекривши союзникам можливість перекидати по морю військові підкріплення і здійснювати військово-технічне постачання своїх армій. Таким чином, роз'єднаність союзників і недооцінку противника слід визнати головними причинами поразки російсько-румунських сил у Добруджі в серпні – жовтні 1916 р., що мало важливі наслідки для подальшої долі всієї румунської кампанії.

Бібліографічні посилання

1. Айрапетов О. Р. Балканы в стратегии Антанты и ее противников (1914–1918 гг.) // Новая и новейшая история. – 2003. – №5. – С. 191–224.
2. Айрапетов О. Р. Балканы и Стратегия Антанты в 1916 году // Вопросы истории. – 1997. – № 9. – С. 48–59.
3. Айрапетов О. Р. В них почти нет славянской крови... Россия между Сербией и Болгарией, 1914–1915 гг. // Родина. – 2003. – №10. – С. 88–91.
4. Айрапетов О. Р. 1916 г. Сверхнапряжение // Участие Российской империи в Первой мировой войне (1914–1917 гг.). – Москва, 2015. – 334с.
5. Българската армия въ Световната война 1915–1918 гг.: в 12 т. / отв. ред. И. В. Филиповъ. – София, 1943. – Т. 9. – 937 с.
6. Васильев Ф. И., Казаков А. Румынский фронт // Стратегический очерк войны 1914–1918 гг.: в 8 ч. – Москва, 1923. – Ч. 8. – 129 с.
7. Виноградов В. Н. Вступление Румынии в первую мировую войну // Новая и Новейшая история. – 1976. – № 5. – С. 53–70.
8. Воспоминания Гинденбурга. – Москва, 1922. – 120 с.
9. Вульф О. Р. Австро-Венгерская Дунайская флотилия в Мировую войну 1914–1918 годов. – Санкт-Петербург, 2004. – 144 с.
10. Емец В. А. Противоречия между Россией и союзниками по вопросу о вступлении Румынии войну (1915–1916 гг.) // Исторические записки. 1956. – Т. 56. – С. 52–90.
11. Зайончковский А. М. Период от прорыва Юго-Западного фронта в мае 1916 г. до конца года // Стратегический очерк войны 1914–1918 гг.: в 8 ч. – Москва, 1923. ч. – 6. – 149 с.
12. Залесский К. А. Кто был кто в Первой мировой войне. – Москва, 2003. – 894 с.
13. Каширин В. Б. Несостоявшаяся экспедиция русских вооруженных сил на Балканы осенью 1915 года // Новая и новейшая история. – 2004. – № 6. – С. 175–203.
14. Каширин В. Б. Поход в Добруджанскую степь: эволюция замысла, планирование и подготовка экспедиции русских войск за Дунай в 1916 году // Studia Balkanica (К юбилею Р.П. Гришиной). Сб. статей. М.: Институт Славяноведения РАН, 2010. – С. 139–179.
15. Киган Д. Первая мировая война. – Москва, 2004. – 572 с.
16. Корсун Н. Г. Балканский фронт мировой войны 1914–1918 гг. – Москва, 1939. – 119 с.
17. Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914–1918 гг. – Москва, 2005. – 800 с.
18. Недев Н. България в световната война (1915–1918 гг.). Бегъл исторически преглед. – София, 2001. – 345 с.
19. Нелипович С. Г. Брусиловский прорыв. Наступление Юго-Западного фронта в кампанию 1916 года. – Москва, 2006. – 48 с.
20. Олейников А. В. Театры военных действий русской императорской армии в кампании 1916 г. в оперативно-стратегическом контексте // Исторический Вестник. Первая мировая война / под ред. С. М. Исхакова. – Москва, 2016. – Т. 18. – С. 42–72.
21. Павлов А. Ю. Проблема вступления в войну Румынии в отношениях верховных командований России и Франции // Версальская система и современность. Сборник статей. – Санкт-Петербург, 2012. – С. 48–57.
22. Попов В. Операции в Трансильвании осенью 1916г // ВИЖ. – 1947. – № 7. – С. 3–23.
23. Разложение армии 1917 г. / авт.-сост. В. Л. Гончаров. – Москва, 2010. – 496 с.
24. Российский государственный военно-исторический архив (далее – РГВИА). Ф. 2000. Главное управление Генерального Штаба. Оп. 1.(т. 2) Отдел генерал-квартирмейстера. Д. 3129. Сводки сведения о Румынии и её армии. 1914–1916. – 9 л.
25. РГВИА. Ф. 2003. Штаб Верховного Главнокомандующего 1914–1918 гг. Оп. 1. Отдел генерал-квартирмейстера. Д. 60. Основные директивы в повеления его Императорского величества и оперативные указания. 1916. – 378 л.
26. РГВИА. Ф. 2003. Штаб Верховного Главнокомандующего 1914–1918 гг. Оп. 1. Отдел генерал-квартирмейстера. Д. 1469. Переписка с представителями иностранных военных миссий в России по военнорганизационным вопросам, и вопросам разведки. 1916. – 390 л.
27. РГВИА. Ф. 2003. Штаб Верховного Главнокомандующего 1914–1918 гг. Оп. 1. Отдел генерал-квартирмейстера. Д. 516. Записка генерала Зайончковского о действиях в Добрудже. 1916. – 33 л.
28. РГВИА. Ф. 2270. Штаб 47-го корпуса. Оп. 1. Штаб. Д. 10. Донесение штабов подчиненных частей о боевом составе, боевое расписание Добруджанской армии. 1916. – 35 л.
29. РГВИА. Ф. 2270. Штаб 47-го корпуса. Оп. 1. Штаб. Д. 13. Донесение из дивизий. 1916. – 154 л.
30. РГВИА. Ф. 2126. Штаб 6-й Армии. Оп. 1. Отдел генерал-квартирмейстера. Д. 150. Оперативные сводки штаба Дунайской армии. 1916. – 245 л.
31. Тошев С. Дѣствията на III армия въ Добруджа презъ 1916 година. – София, 1921. – 322 с.
32. Улунян А. А. Румыния: 1916 год. Британские оценки и прогнозы // Славяноведение. – 2015. – № 3. – С. 3–16.
33. Цветков В. Ж. Генерал М.В. Алексеев – начальник штаба Ставки Верховного главнокомандующего. Опыт военно-стратегических разработок в конце 1915 г. – 1916 г. Исторический Вестник. Первая мировая война / под ред. С. М. Исхакова. – Москва, 2016. – Т. 18. – С. 10–42.
34. Шиуков А. Авиация Румынского фронта в июльской операции 1917года // Вестник Воздушного Флота. – 1928. – № 1. – С. 34–40.
35. Boerescu P. Jurnal de front de la jiu la Mărașești (1916–1917). – Craiova, 1975. – 240с.
36. Cupsa I. Antanta româna in campanille din anii 1916–1917. – București, 1967. – 340 p.
37. Glenn E. Torey The Romanian Battlefront in World War. Kansas, 2011. 380 p.

38. Măărăcineanu N. 1916. Război pe Dunăre. – București, 1996. – №8. – P. 9–12.

39. Otu P. Mareșul Alexandru Averescu. – București, 2009. – 440 p.

References

1. Ayrapetov O. R. (2003) Balkany v strategii Antanty i yeye protivnikov (1914–1918 gg.) [The Balkans in the strategy of the Entente and its opponents (1914–1918)]. *New and recent history*, no. 5, pp. 191–224.
2. Ayrapetov O. R. (1997) Balkany i Strategiya Antanty v 1916 godu [The Balkans and the Entente Strategy in 1916]. *Questions of history*, no. 9, pp. 48–59.
3. Ayrapetov O. R. (2003) V nikh pochti net slavyanskoy krovi... Rossiya mezhdru Serbiyey i Bolgariyey, 1914–1915 gg. [There is almost no Slavic blood in them Russia between Serbia and Bulgaria, 1914–1915]. *Homeland*, no. 10, pp. 88–91.
4. Ayrapetov O. R. (2015) *Uchastiye Rossiyskoy imperii v Pervoy mirovoy voyne (1914–1917 gg.) 1916 g. Sverkhnapryazheniye* [Participation of the Russian Empire in the First World War (1914–1917), 1916. Over voltage]. Moscow. (in Russian).
5. *Bŭlgarskata armiya vŭ Svetovnata voŭna 1915–1918 gg.* (1943) [The Bulgarian Army in the World War 1915–1918]. p. 9, Sofia (in Bulgarian).
6. Vasil'yev F. I., A. Kazakov (1923) *Strategicheskii ocherk voyny 1914–1918 gg.* [Strategic Essay on the War of 1914–1918]. p. 8, Moscow. (in Russian).
7. Vinogradov V. N. (1976) Vstupleniye Rumynii v pervuyu mirovuyu voynu [Romania's entry into the First World War]. *Modern and Contemporary History*, no. 5, pp. 53–70.
8. *Vospominaniya Gindenburga* (1922) [Hindenburg Memories]. Moscow. (in Russian).
9. Vul'f O. R. (2004) *Avstro-Vengerskaya Dunayskaya flotiliya v Mirovuyu voynu 1914–1918 godov* [Austro-Hungarian Danube Flotilla in the World War 1914–1918]. St. Petersburg. (in Russian).
10. Yemets V. A. (1956) Protivorechiya mezhdru Rossiyei i soyuznikami po voprosu o vstuplenii Rumynii voynu (1915–1916 gg.) [Contradictions between Russia and the Allies on the Question of the Accession of Romania to War (1915–1916)]. *Historical notes*, vol. 56, pp. 52–90.
11. Zayonchkovskiy A. M. (1923) *Strategicheskii ocherk voyny 1914–1918 gg.* [Strategic essay on the war of 1914–1918]. p. 6, Moscow. (in Russian).
12. Zalesskiy K. A. (2003) *Kto byl kto v Pervoy mirovoy voyne* [Who was who in the First World War.]. Moscow. (in Russian).
13. Kashirin V. B. (2004) *Nesostoyavshayasya ekspeditsiya russkikh vooruzhennykh sil na Balkany osen'yu 1915 goda* [A failed expedition of the Russian armed forces to the Balkans in the autumn of 1915]. *Modern and Contemporary History*, no. 6, pp. 175–203.
14. Kashirin V. B. (2010) *Pokhod v Dobrudzhanskuyu step': evolyutsiya zamysla, planirovaniye i podgotovka ekspeditsii russkikh voysk za Dunay v 1916 godu* [Hike to the Dobrudzhan Steppe: the evolution of the plan, planning and preparation of the expedition of Russian troops across the Danube in 1916] *Studia Balkanica*. Moscow, pp. 139–179.
15. Kigan D. (2004) *Pervaya mirovaya voyna* [The First World War]. Moscow. (in Russian).
16. Korsun N. G. (1939) *Balkanskiy front mirovoy voyny 1914–1918 gg.* [The Balkan Front of the World War 1914–1918]. Moscow. (in Russian).
17. Lyudendorf E. (2005) *Moi vospominaniya o voyne 1914–1918 gg.* [My Memories of the War of 1914–1918]. Moscow. (in Russian).
18. Nedev N. (2001) *Bŭlgariya v svetovnata voŭna (1915–1918 gg.)* [Bulgaria in the World War (1915–1918)]. Sofia. (in Bulgarian).
19. Nelipovich S. G. (2006) *Brusilovskiy proryv. Nastupleniye Yugo-Zapadnogo fronta v kampaniyu 1916 goda*. [Brusilovsky breakthrough. The offensive of the South-Western Front in the campaign of 1916]. Moscow. (in Russian).
20. Oleynikov A. V. (2016) *Teatry voyennykh deystviy russkoy imperatorskoy armii v kampanii 1916 g. v operativno-strategicheskoy kontekste* [Theaters of military operations of the Russian imperial army in the campaign of 1916 in the operational-strategic context]. *Historical Herald. World War I*, vol. 18, pp. 42–72.
21. Pavlov A. Y. (2012) *Problema vstupleniya v voynu Rumynii v otnosheniyakh verkhovnykh komandovaniy Rossii i Frantsii* [The problem of the entry of Romania into the war in the relations of the high commands of Russia and France] *Versal'skaya sistema i sovremennost'* [Versailles system and modernity. Digest of articles]. St. Petersburg. pp. 48–57.
22. Popov V. (1947) *Operatsii v Transil'vanii osen'yu 1916 g.* [Operations in Transylvania in the autumn of 1916]. *Military History Journal*, pp. 3–23.
23. *Razlozheniye armii 1917 g.* (2010) [Decomposition of the army in 1917]. Moscow (in Russian).
24. Russian State Military Historical Archive (RSMHA), f. 2000, inventory 1, file 3129.
25. RSMHA, f. 2003, inventory 1, file 60.
26. RSMHA, f. 2003, inventory 1, file 1469.
27. RSMHA, f. 2003, inventory 1, file 516.
28. RSMHA, f. 2270, inventory 1, file 10.
29. RSMHA, f. 2270, inventory 1, file 13.
30. RSMHA, f. 2126, inventory 1, file 150.
31. Toshev S. (1921) *Deistviyata na III armiya v Dobrudzha prez 1916 godina* [The actions of the Third Army in Dobroudja in 1916]. Sofia (in Bulgarian).
32. Ulunyan A. A. (2015) *Rumyniya: 1916 god. Britanskiye otsenki i prognozy* [Romania: 1916. British estimates and projections]. *Slavic studies*, no. 3, pp. 3–16.
33. Tsvetkov V. Z. (2016) *General M.V. Alekseyev – nachal'nik shtaba Stavki Verkhovnogo glavnokomanduyushchego. Opyt voyenno-strategicheskikh razrabotok v kontse 1915 g. – 1916 g.* [General MV Alekseev – Chief of Staff of the General Headquarters. Experience of military-strategic developments at the end of 1915–1916]. *Historical Journal. World War I*, vol. 18, pp. 10–42.
34. Shiukov A. (1928) *Aviatsiya Rumynskogo fronta v iyul'skoy operatsii 1917 goda* [Aviation of the Romanian

front in the July 1917 operation]. *Bulletin of the Air Force*, no. 1, 34–40.

35. Boerescu P. (1975) *Jurnal de front de la jiu la Mărașești (1916–1917)* Craiova. (in Romanian).

36. Cupsa I. (1967) *Antanta româna in campanille din anii 1916–1917*. București. (in Romanian).

37. Glenn E. Torey (2011) *The Romanian Battle-front in World War*. Kansas. (in English).

38. Mărăcineanu N. (1996) 1916. Războipe Dunăre. no. 8, pp. 9 – 12.

39. Otu P. (2009) *Mareșlul Alexandru Averescu*. București. (in Romanian).

Надійшла до редколегії 25.08.2018